

1 | Uvod: formulisanje pitanja

Posle bombaškog napada 7/7⁹ u Londonu, tokom leta 2005, jedno je pitanje, čini se, mučilo mnoge novinare koji su o tome pisali – kako je moguće da su Britanci bili spremni da izvedu takvo zverstvo u Britaniji? Razlog zašto su upravo ti ljudi postali bombaši samoubice, bez sumnje je kompleksan i može se pronaći u njihovim biografijama, kao i u nešto opštijim mikro i makro društvenim i političkim činiocima. Pokušaću da dovedem u vezu neke od njih u četvrtom poglavlju u kojem se razmatraju pitanja koja se tiču religije, fundamentalizma i savremene politike pripadanja. Međutim, teorijsko pitanje koje je u središtu projekta za ovu knjigu kao celinu, tiče se pretpostavki koje su navele ove novinare – i tako mnogo drugih u javnosti uopšte, u Britaniji i van nje – da osećaju da bi ih to što imaju britanski pasoš, ili čak da su rođeni i obrazovani u Britaniji, automatski učinilo pripadnim ostalim britanskim državljanima i „imunim“ na učešće u ovakvoj vrsti napada. Drugim rečima, zašto bi ljudima nacionalnost bila značajnija od njihovih religioznih i političkih uverenja, i zašto oni treba da se osećaju lojalnijim britanskoj naciji nego drugim političkim i religijskim kolektivitetima? Da li je nacionalistička politika pripadanja i dalje preovlađujući model pripadnosti na početku dvadeset prvog veka? I ako je tako, kakva je to vrsta nacionalizma? A ako nije, koji se drugi politički projekti pripadanja danas nadmeću sa nacionalizmom? Muhamed Sidik Kan, jedan od bombaša 7/7, koji je snimio video traku koja je prikazana na Al Džaziri (01. septembra 2005), u svom iskazu govori o „mom narodu“, ali on misli na muslimane „širog sveta“ i definitivno ne na britanski narod.

Pitanja pripadnosti i politike pripadanja čine neka od najtežih pitanja s kojim se svi mi danas suočavamo i nadam se da će ova knjiga doprineti razumevanju nekih od njih. U ovim vremenima nakon 11/9 (i 7/7), „stranci“ se vide

⁹ Bombaški napad u londonskom metrou.prim.prev

ne samo kao pretnja za koheziju političke i kulturne zajednice, nego i kao potencijalni teroristi, posebno mlađi ljudi među njima. Pitanje „ko je stranac“ i ko „ne pripada“, ipak se stalno modifikuje i osporava, sa rastućim etničkim, kulturnim i religioznim tenzijama, kako unutar, tako i između društava i država. Politike pripadanja okupirale su središte političke agende gotovo svuda u svetu, čak i kad nisu nužno primenjene postvarene pretpostavke o „sudaru civilizacija“ (Huntington, 1993). Kako to Frensis B. Njamnjoh (Francis B. Nyamnjoh, 2005: 18), ukazuje, „u Africi, kao i drugde, postoji rastuća opsesija pripadanjem uporedo s novim pitanjima koja se tiču konvencionalnih postulata o nacionalnosti i državljanstvu“. I Hedetof i Hjort, (Hedetoff i Hjort, 2002: x) pokazuju u uvodu knjige koju su priredili da „danas, pripadnost svuda konstituiše političko i kulturno polje globalnog sporenja između pripisivanja pripadnosti i samokonstruisanih definicija novih prostora kulture, slobode i identiteta“.

Cilj ovoga poglavlja je da se formulišu, i teorijski i kontekstualno, pitanja koja će se istražiti na drugim mestima u ovoj knjizi. Nameravam da ocrtam neke od glavnih debata koje su se, u akademskoj i u političkoj areni, pojavile oko mnogih vodećih političkih projekata pripadanja. Pored hegemonijskih oblika državljanstva i nacionalizma koji su pretežno dominirali dvadesetim vekom, u knjizi se takođe istražuju alternativni savremeni politički projekti pripadanja koji su izgrađeni oko pojmova religije, kosmopolitizma i feminističke „etike brige“. Konstrukcije i sporenja multikulturalizma, multikonfesionalizma, starosedelačkih i dijasporičkih političkih projekata pripadanja, čine samo neke od ovih debata. Istražiće se, takođe, uticaji globalizacije, masovnih migracija, umnožavanja fundamentalističkih pokreta i pokreta za ljudska prava na politiku pripadanja, kao i neke njene rasne i rodne dimenzije. Posebna pažnja posvetiće se različitim feminističkim pokretima koji su uzeli učešća u političkim projektima pripadanja o kojima se u ovoj knjizi raspravlja, bilo kao njihov deo, bilo u suprotnosti prema njima.

Upotrebljena analitička perspektiva je interseksijska i dekonstruiše pojednostavljene pojmove nacionalnih i etničkih

kolektiviteta i njihovih razgraničenja i ispituje neke od diferencijalnih efekata koje različiti projekti pripadanja imaju na različite članove ovih kolektiviteta koji su nejednako socijalno, ekonomski i politički locirani. Zbog toga se u prvom delu ovog uvodnog poglavlja ispituje pojam intersekcionalnosti.

Nakon što je ovaj teorijski okvir razjašnjen, uvode se pojmovi pripadnosti i politike pripadanja, što je predmet ove knjige, i pojmovi društvenih lokacija, identifikacija i vrednosti koji su centralni za njihovo razumevanje. Ilustruju se takođe neki od različitih odnosa između različitih konstrukcija pripadnosti i različitih političkih projekata pripadanja, primerima iz odgovarajućeg diskursa u UK.

Potom se premeštamo na ocrtavanje nekih od opštih odlika konteksta savremene globalizacije, u kojem raznovrsni intersekcijski politički projekti pripadanja o kojima se u ovoj knjizi raspravlja, deluju. Raspravlja se o globalizaciji, o tome kako su države bile rekonfigurisane pod neo-liberalnom globalizacijom, i načinima na koje masovne migracije i diskurs sekuritizacije mogu uticati i bivaju pod uticajem ovih procesa.

U narednim poglavljima, čijim kratkim opisom završava ovo poglavlje, istražuju se neki od vodećih savremenih političkih projekata pripadanja, konstruisanih oko građanskog statusa, nacionalizma, religije, kosmopolitizma i feminističkog projekta „etike brige“. U datim prostornim ograničenjima ove knjige, ova poglavlja usredsređuju se, uglavnom, na raznovrsna teorijska i politička pitanja vezana za ove projekte i njihovi diferencijalni intersekcijski efekti mogu biti samo naznačeni a ne detaljno istraženi. U poslednjem zaključnom poglavlju, ukratko se sumiraju predmeti o kojima se u knjizi raspravljalo i osvetljavaju se njihove, kako normativne, tako i emotivne i analitičke fasete. Knjiga se završava kratkom meditacijom o pojmu nade i ulozi koju ona igra u transverzalnim feminističkim politikama.

> Intersekcionalnost

Lesli Mekol (Lesley McCall, 2005: 1771) i druge, tvrdile bi da je intersekcionalnost „najznačajniji teorijski doprinos koji su ženske studije, zajedno sa srodnim oblastima, do sada napravile“. Odista, trag intersekcijske analize može biti lako praćen do inovacija u ozakonjenju ravnopravnosti, diskursa o ljudskim pravima i do razvojnih diskursa. Ipak, začudo, uprkos „brilijantnoj karijeri“ termina (Lutz, 2002), intersekcionalnost se jedva pojavljuje u teorijama socijalne stratifikacije (značajni izuzetak predstavlja Anthias, 2005; vidi takođe Yuval Davis, 2011a). Šta je, dakle, intersekcionalnost?

Epistemološki, intersekcionalnost se može opisati kao razvoj feminističke teorije stajališta, koja tvrdi, na nešto različit način, da je od vitalnog značaja objasniti socijalno pozicioniranje društvenih aktera i dovesti u pitanje „obmanu viđenja svega ni od kuda“ (Haraway, 1991: 189), kao pokriće i kao legitimizaciju hegemonijskog maskulinog „pozitivističkog“ pozicioniranja. Situירani pogled, situירano znanje i situירana imaginacija (Stoetzler & Yuval-Davis, 2002) konstruišu naša različita viđenja sveta. Međutim, teorija intersekcionalnosti zanimala se još i više za to kako različita situירanost različitih društvenih aktera utiče na načine na koji oni utiču ili bivaju pod uticajem različitih društvenih, ekonomskih i političkih projekata. Na taj način, ona bez sumnje može biti posmatrana kao jedna od posledica mobilizacije i proliferacije borbi različitih identitetskih grupa za priznanje (Taylor, 1992; Fraser, 1995).

Istorija onoga što se trenutno naziva „intersekcijom“ mišljenjem“ dugačka je, i mnogi podsećaju na čuveni govor oslobođene robinje Soderer Trut (Sojourner Truth), (Brah & Phoenix, 2004) tokom prvog talasa feminizma, kao na njegovu ranu ilustraciju. Soderer Trut je govoreći na jednoj abolicionističkoj konvenciji tvrdila da je to što je ona naporno radila i nosila teške tovore itd, s obzirom na njen položaj u društvu, nije učinilo manje ženom i majkom od žena bogatog porekla koje su, kao posledica onoga što je društvo smatralo „ženskim“, smatrane slabim osobama kojima je stalno potrebna pomoć i zaštita,

Odista, intersekcijsku analizu, pre nego što je postala mejnstrim, sprovodile su, tokom mnogo godina, mahom crne žene i žene drugih rasa; one su, kroz svoj situirani pogled, svaki pokušaj kako feministkinja tako i drugih, od početka drugog talasa feminizma, da homogenizuju žensku situaciju i naročito da je vide kao analognu onoj u kojoj se nalaze crnkinje, smatrale ne samo obmanjujućim, nego i apsurdnim. Kao što to bel huks (bel hooks), koja je za naslov svoje prve knjige odabrala *crie du coeur* Trutove „Nisam li ja žena“, u uvodu te knjige podrugljivo primećuje: „To implicira da su sve žene Bele, a da su svi Crni, muškarci“.

Kao što Brah i Feniks (Brah & Phoenix, 2004: 80) pokazuju, druge crne feministkinje odigrale su značajne uloge u razvoju intersekcijске analize, kao što je Combahee River Collective, crna lezbejska organizacija iz Bostona, koja je već rane 1977. ukazala na neophodnost razvoja jedne integrisane analize i prakse zasnovane na činjenici da su glavni sistemi opresije povezani. Anđela Dejvis (Angela Davis), koja za mnoge simbolizuje duh revolucionarnog crnog feminizma, objavila je svoju knjigu *Žena, rasa i klasa*, 1981. Međutim, sam termin intersekcionalnost uvela je 1989. druga američka crna feministkinja, teoretičarka pravne i kritičke teorije rase Kimberle Krenšo (Kimberle Cranshaw, 1989), tokom razmatranja pitanja zapošljavanja crnih žena u SAD i intersekcije rodnih, rasnih i klasnih prilika u njihovom izrabljivanju i isključivanju.

Međutim, ono što se može nazvati intersekcijskom analizom, istovremeno je ugrubo razvila nekolicina evropskih i postkolonijalnih feministkinja (npr. Bryan et al., 1985; James, 1986; Essed, 1991; Lutz, 1991). Kao što Sandra Harding, istražujući paralelni razvoj feminističke teorije stajališta, tvrdi:

... Feministička teorija stajališta evidentno je ideja čije je vreme nastupilo, budući da je većina ovih autorki radila nezavisno i bila nesvesna rada onih drugih. (Teorija stajališta sama po sebi iziskuje takvu socijalnu istoriju ideja, zar ne?) (Harding, 1997: 389)

To je, očigledno, takođe bio slučaj i sa razvojem teorije intersekcionalnosti.

Moj sopstveni rad na području intersekcionalnosti (mada smo ga tada zvali „društvene podele“) započeo je ranih 1980-tih, kada smo Floja Antias (Floya Anthias) i ja (npr. Anthias & Yuval-Davis, 1983, 1992) počele da proučavamo rodne i etničke podele u jugoistočnom Londonu i istovremeno, uključivši se u debatu sa britanskim crnim feministkinjama, tada organizovanim kao OWAAD¹⁰, bile na pravom putu da teoretizujemo ono što bi se danas nazvalo intersekcijским pristupom.

Kao što je pokazano u mom članku (2006b), neke od osnovnih rasprava koje smo s njima tada imale, još uvek nastavljaju da zaokupljaju one koji se danas bave intersekcijском analizom, nakon što je postala mejnstrim i bila prihvaćena od strane Ujedinjenih nacija, Evropske unije, i drugih organizacija koje je bave politikom ravnopravnosti i jednakosti u mnogim zemljama. Razlika među onima koji koriste intersekcionalnost proistekla je delom iz različitih disciplina i namena za koje se ona upotrebljava: drugih razlika nema.

Umesto da se upustim u opisivanje nekih istorijskih debata o intersekcionalnosti, u Britaniji ili u UN (kao što sam to učinila i svom (2006b) članku, ali vidi, takođe Brah & Phoenix 2004; Nash, 2008), ja ću dole radije ocrtati glavne karakteristike konstitutivnog intersekcijского pristupa koji je primenjen u ovoj knjizi. Pri tom ću svakako osetiti i nelagodnost koju mnoge feministkinje (uključujući i mene samu) dele u pogledu samog termina „intersekcionalnost“.

Intersekcionalnost je metaforički termin, koji smera da evocira slike ukrštanja puteva, sa neizvesnim ili spornim brojem puteva koji se ukrštaju, zavisno od raznoraznih korisnika termina i od toga koliko mnogo društvenih podela se razmatra u određenoj intersekcijской analizi. Kao što će nešto kasnije biti dole razvijeno, njihov broj se može značajno menjati od dva do beskonačnog. U predavanju iz 2008, Kum-Kum Bhavnani je upotrebila termin „konfiguracije“ kao alternativnu metaforu, želeći da naglasi tekuće, uzajamno protkane niti koje konstituišu intersekcionalnost koju je sma-

.....
¹⁰ Organization of Woman of African and Asian Descent

trala suviše rigidnom i nepromenljivom metaforom. Davina Kuper (Davina Cooper, 2004: 12), takođe, objašnjava da je radije koristila termin „društvena dinamika“ nego intersekcionalnost, zato što je želela da njena terminologija naznači promenljive načine na koji odnosi nejednakosti postaju vezani za različite aspekte društvenog života. Uvažavajući svu ovu uzdržanost koja je značajna za teoretizaciju intersekcionalnosti u ovoj knjizi, ja ću zadržati termin koji je tako rasprostranjen da priziva jedno intuitivno razumevanje predmeta o kojem se raspravlja, uprkos svakoj rezervisanosti.

Ovde je potrebno razjasniti tri glavne pozicije u odnosu na interseksijski pristup upotrebljen u ovoj knjizi. Prva se odnosi na podelu koju je Mekol (2005) napravila između onih pristupa intersekcionalnosti koje ona naziva „međukategorijalnim“ i „unutarkategorijalnim“; druga se tiče odnosa koji postoje između različitih interseksijskih kategorija; i treća se odnosi na ograničenja interseksijskog pristupa, kako na broj, tako i na vrste socijalnih kategorija koje treba da budu uključene u među i unutarkategorijalne interseksijske analize?

Prema Mekol, studije koje su koristile interseksijsku analizu razlikuju se prema tome da li su koristile među ili unutarkategorijalni pristup. Pod međukategorijalnom analizom ona podrazumeva usmeravanje na način na koji intersekcija različitih društvenih kategorija, kao rasa, rod, klasa itd. utiče na određena društvena ponašanja ili na distribuciju resursa. Unutarkategorijalne studije su, s druge strane, manje zaoкупljene odnosima između različitih društvenih kategorija i umesto toga problematizuju značenje i ograničenja samih kategorija, kao, na primer, da li su crne žene bile uključene u kategoriju „žena“ ili koje su pomerljive granice koje određuju ko se smatra crnim na određenom mestu i vremenu.

Za razliku od Mekol, ja ne vidim ova dva pristupa kao uzajamno isključiva i pre bih se založila za interseksijski pristup koji kombinuje osetljivost i dinamizam unutarkategorijalnog pristupa sa više makro društveno-ekonomskom perspektivom međukategorijalnog pristupa.

Ja ključnim smatram, kao što će se dole razraditi, anali-

tičko razlikovanje između različitih faseta društvene analize: fasete ljudskog pozicioniranja duž društveno-ekonomskih mreža moći; fasete ljudskih iskustvenih i indentifikacijskih pogleda o tome gde pripadaju; i fasete njihovog normativnog vrednosnog sistema. Ove različite fasete¹¹ uzajamno su povezane ali su takođe nesvodive jedna na drugu (o različitim ontološkim osnovama različitih društvenih podela molim pogledati moj članak – Yuval-Davis 2006a). Štaviše, iako smatram da intersekcijaska analiza predstavlja razvoj feminističke teorije stajališta, ja ću, takođe, pokazati da ne postoji direktna uzročna veza između situiranosti ljudskog pogleda i njihovih kognitivnih, emotivnih i moralnih perspektiva u životu. Ljudi rođeni u istim porodicama, i/ili u isto vreme i u istom društvenom okruženju, mogu imati različite identifikacije i političke poglede. Već i zbog toga nije dovoljno konstruisati međukategorijalni šematizam da bi se predvidele, ili još više, razumele ljudske pozicije i stavovi o životu.

>>Odnos između društvenih kategorija

Postoji još jedan razlog za neadekvatnost upotrebe međukategorijalnog pristupa samog za sebe. Ako nije dopunjen unutarkategorijalnim pristupom, on može biti shvaćen kao dodatni, a ne kao zajednički konstitutivni pristup odnosima među društvenim kategorijama. Iako diskursi rase, roda, klase itd. imaju svoje sopstvene ontološke baze koje ne mogu biti redukovane jedna na drugu, ne postoji odvojeno konkretno značenje nijedne fasete ovih društvenih kategorija, pošto su one uzajamno konstitutivne u bilo kom konkretnom istorijskom momentu. Biti žena, biće različito u zavisnosti od toga da li si u srednjoj ili radničkoj klasi, članica hegemonijske ve-

.....
¹¹ U mom prethodnom radu (npr. Yuval-Davis 2006a & 2006b) uputila sam na ove različite analitičke fasete kao na različite analitičke nivoe. Kes Balhin (Cass Balchin), obratila mi je pažnju na činjenicu da termin „nivo“ pretpostavlja hijerarhiju. I odista, ja verujem da je taj termin ostatak starih marksističkih infra i superstrukturalnih nivoa. Kako ne želim da preuzmem pretpostavljenu hijerarhiju, ovde koristim termin „fasete“.

čine ili rasijalizovane manjine, živiš u gradu ili na selu, mlada ili stara, gej ili strejt, itd. Posmatranje intersekcijske analize na ovaj način povezuje ispitivanje konkretnih značenja kategorija i njihovih granica sa specifičnim istorijskim kontekstima koji su promenljivi i uzajamno suprotstavljeni a ne samo sa apstraktnim ontološkim i epistemološkim istraživanjima. Stoga je jednostavno pretpostaviti da bi bilo koja posebna međukategorijalna studija rezultirala punim razumevanjem specifične konstrukcije bilo koje posebne društvene kategorije u bilo kom posebnom kontekstu, kao što to Mekol čini, takođe redukcionistički.

>>Ograničenja intersekcijske analize i intersekcijiskih kategorija

Kimberle Krenšo (1989: 139), definiše intersekcionalnost kao „multidimenzionalnost životnog iskustva marginalizovanog subjekta“. Druge crne feministkinje (npr. Dill, 1983; Bryan et al., 1985) takođe ostaju u granicama trijade: rasa, klasa i rod. Filomena Esed (Philomena Essed 1991), ovo čak ograničava na dve dimenzije, „rodni rasizam“ i „rasistički dženderizam“. Druge su dodale specifične kategorije koje su ih zanimale, kao starosna dob (npr. Bradley, 1996); invaliditet (npr. Oliver, 1995, Meekosha & Dowse, 1997); sedentarizam (npr. Lentin 1999); ili seksualnost (npr. Katzinger, 1987). Drugim rečima, feministkinje su tako pokušale da razviju kompletne liste i u njih uključe što veći broj kategorija – npr. Helma Luc (Helma Lutz, 2002) dovodi u vezu 14 kategorija, dok Šarlot Banč (Charlotte Bunch, 2001) ima 16. Floja Antias i ja (1983, 1992; vidi takođe Yuval-Davis, 2006b; Yuval-Davis, 2011a) ubedljivo dokazujemo da intersekcijiska analiza ne bi trebalo da bude ograničena samo na one koji su na višestrukim marginama društva, nego da granice intersekcijske analize treba da obuhvate sve članove društva i da na taj način intersekcionalnost bude shvaćena kao pravi teorijski okvir za analizu društvene stratifikacije. Ovde postoji paralela sa borbom čiji su svedoci tokom 1970-tih i 1980-tih bili mnogi od nas, da se ukaže (što je tih dana izgledalo mnogo očiglednije) da svako,